
JEZUITSKA DRAMATIKA IN GLEDALIŠČE NA SLOVENSKEM

Jeziško gledališče je bilo vseevropski fenomen zgodnjega novega veka. Njegovo izhodišče sta bili jeziška izobraževalna in pastoralna dejavnost. Dramska dejavnost jezuitov v Ljubljani, Celovcu, Gorici in Trstu je sledila splošnim evropskim težnjam; bila je vmesni člen med gledališkimi predstavami v protestantski stanovski šoli ter poznejšimi gostovanji nemških in italijanskih gledaliških skupin na naših tleh. Predstavlja prvo pravo in urejeno gledališče na Slovenskem, o katerem so se nam ohranili zanesljivi arhivski viri. Ker je jeziško gledališče v Ljubljani delovalo več kot sto sedemdeset let in ker so bile njegove predstave redne, je pomembno pripomoglo k razvoju deželne gledališke in splošne kulture. Prispevek prinaša pregled dramske dejavnosti jezuitov v Ljubljani od ustanovitve kolegija (1596) do razpusta jeziškega reda (1773) in izpostavlja nekaj ohranjenih primerkov ljubljanskih dramskih besedil.

Ključne besede: jeziško gledališče, jeziška dramatika, šolske predstave, verske predstave, Ljubljanski kolegij Družbe Jezusove

Uvod¹

Jeziška dramatika je zelo širok pojem, ki obsega vso dramsko dejavnost jezuitov, njihove šolske in verske predstave ter procesije, ki so jih obogatili s statičnimi ali kratkimi igranimi prizori. Ta pojem zajema tudi jeziške adaptacije starejših, antičnih in humanistično-renesančnih dramskih besedil. Torej vse, kar je bilo kdaj koli uprizorjeno v okviru jeziških kolegijev, ne glede na to, ali je bilo uprizorjeno na velikih odrih njihovih kolegijev (v avditorijih in avlah) ali pa je šlo za manjše

¹ Prispevek je nastal v okviru podoktorskega raziskovalnega projekta *Jeziške gledališke igre kot dejavniki razvoja novoveške dramatike: slovenski in srednjeevropski kontekst* (Z6-8260), ki ga je financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

predstave, ki so se odvile znotraj učilnic posameznih razredov. Kot uprizoritveni prostor so pogosto služili tudi cerkev, dvorišče (tudi pokopališče) in ulice v neposredni bližini kolegija, ki so dramsko prizorišče postale zlasti ob procesijah. Za poimenovanje dramske dejavnosti jezuitov se je v srednjeevropskem prostoru večinsko uveljavil pojem »jezuitska drama«. Poleg njega pa se uporablja tudi pojem »jezuitsko gledališče«, ki je vsebinsko nekoliko širši: ne zajema le dramske dejavnosti same po sebi, ampak obravnava tudi vprašanja uprizoritve, odra in gledalcev (Wimmer 2007: 196). Jezuitsko gledališče se je razvijalo bliskovito hitro in se razširilo po vsej katoliški Evropi ter tudi v njihovih misijonih širom po svetu. Tako rekoč vse od ustanovitve jezuitskega reda leta 1540 pa do njegove razpustitve leta 1773 je dramska dejavnost predstavljala bistveno komponento njegovega šolskega sistema, zato preseneča, da je o dramski dejavnosti v temeljnih jezuitskih dokumentih zelo malo napisanega (prim. Deželak Trojar 2020: 142–146).

Odnos jezuitov do dramatike in gledališča

K dramatiki je jezuite usmeril zgled protestantov, kot vzor in jedro sta mu služili latinska humanistična in srednjeveška duhovna drama (Metz 2013: 757–758). Izhodišče jezuitske dramske dejavnosti je bila njihova izobraževalna dejavnost: poudarjanje jezikovne in govorniške spretnosti, urjenje učencev v javnem nastopanju ter ohranjanje živosti latinskega jezika (Metz 2013: 764–765). Svojo dramsko dejavnost so jezuiti spretno uporabili za prenos med poukom pridobljenega znanja v prakso. Tako je jezuitsko gledališče postalo pomemben pedagoško-didaktični in versko-propagandni medij (Szarota 1979: 6–7). Zato ne preseneča, da največ o jezuitskem odnosu do dramatike in o njihovem postopnem dramskem zorenju izvemo iz dokumenta, ki je urejal področje njihovega šolstva, tj. *Načrt in ureditev študija Družbe Jezusove (Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu)*. Obzorje se nam razširi zlasti, če spremljamo izdaje tega dokumenta od začetkov reda pa do začetka 17. stoletja. Tako opazimo, kako so od začetne zadržanosti do dramske dejavnosti postopoma prešli k spodbujanju dramskih predstav: tako krajših, uprizorjenih v posameznih razredih, do daljših, v katerih pripravo so bili vključeni vsi gimnazijski razredi – če je kolegij imel tudi višje šole in tečaje moralne teologije za bodoče duhovnike, pa so bili v pripravo predstav vključeni tudi ti. Dokument je predpisoval, da mora biti snov tragedij in komedij sveta in pobožna, da se mora izogibati nedostojnosti in vsega, kar bi bilo za jezuitski oder neprimerno. »Uradni« jezik jezuitskih predstav je bila latinščina, kljub temu pa so postopoma, vsaj v posameznih dejanjih, če ne v celotnih dramah, dobili svoje mesto tudi ljudski jeziki. Čeprav so jezuiti dramske uprizoritve sprva predvideli le za posebne priložnosti, je sčasoma njihovo število precej naraslo. V kolegijih se je navadno zvrstilo več predstav letno: spremljale so praznovanja cerkvenih praznikov, ovekovečile pomembnejše dogodke v deželi in cesarstvu, osebne praznike dobrotnikov kolegija, kanonizacije jezuitskih svetnikov, obletnice jezuitskega reda, obiske pomembnejših osebnosti v kolegiju ipd. Vsa za uprizoritev pripravljena besedila so morala najprej v branje nadrejenim (tj. rektorju kolegija), da so jih po potrebi popravili (prim. Deželak Trojar 2020: 143–146).

Največji koraki v smer razvoja jezuitske dramatike kot vzgojnega, duhovnega in reprezentativnega orodja jezuitskega reda so bili narejeni v zadnjih dveh desetletjih 16. stoletja, ko so jezuiti dramatiki začeli posvečati vse več pozornosti in časa (Metz 2013: 762–764). Če so sprva, enako kot na področju retorike, pri svoji dramski dejavnosti izhajali iz antične in humanistično-renesančne poetike, so postopoma, vzporedno s svojimi vedno širšimi vsebinskimi potrebami in cilji, ki so jih z njo želeli doseči, začeli oblikovati lastna dramska načela. Od druge polovice 16. stoletja pa do razpusta jezuitskega reda 1773 se je zvrstilo kar nekaj vidnejših jezuitskih teoretikov dramatike: Jakob Spannmüller – Pontanus (1542–1626), Martin Delrio (1551–1608), Antonio Possevino (1533–1601), Alessandro Donati (1584–1640) (Deželak Trojar 2020: 148–149). Jezuitsko željo, da s svojimi predstavami vplivajo na čute gledalcev, sta najobširneje razdelala in opredelila Jakob Masen (1606–1681) in Franz Lang (1654–1725); o pomenu glasbe za jezuitske dramske predstave pa je največ pisal Athanasius Kircher (1602–1680) (prim. Deželak Trojar 2020: 149–155).

Posebnosti jezuitske dramatike

Zgoraj omenjeni jezuitski dramski teoretiki so izpostavljali pedagoški in didaktični ter tudi pastoralno-teološki vidik predstav, pomembnost vaje v javnem nastopanju in urjenju spomina. Poudarjali so moč in učinek podob ter besed v drami. Prednost dramatike so videli v nazornosti dogajanja, njeno glavno nalogo pa v tem, da v obravnavo snovi vključi vsa možna tehnična sredstva. Vse to z namenom, da bi vplivala na čute gledalcev in tako dosegla večji katarzični učinek. Velik poudarek so dajali dramski zgodbi, ki je morala biti zamišljena tako, da je že sam dramski potek ganil gledalce. Zbori v drami so dobivali vedno bolj vlogo alegorične medigre, ki je pripomogla k vzvišenosti odrskega dogajanja. Jezuitske predstave niso bile same sebi namen, ampak so morale gledalcem ugajati in v njih prebuditi želena čustva. Velik pomen so pripisovali odrskim efektom, ki pa niso bili nujno tesno povezani s samim dramskim besedilom (zbori, vokalna in instrumentalna glasba, baletni in plesni vložki, emblemi, slike ipd.). Posebnost jezuitskih predstav je poudarjanje vizualnih elementov (nastopi personifikacij kreposti ter grehov, vključevanje alegoričnih oseb), s čimer so v gledalcih želeli vzbuditi čute in jim približati predstavo, ki bi ji sicer nevešči latinščine težje sledili (Bauer 1994: 198–201; Wolf 2000: 184; Metz 2013: 782). Jezuitskega poudarjanja vizualnosti in čutov niso spodbudile le jezikovne meje latinščine, ampak tudi *Duhovne vaje* njihovega ustanovitelja, sv. Ignacija Lojolskega (Wolf 2000: 175; Aymoré 2000: 69–70), v katerih je poudarjal pomen celostne meditacije. Vanjo je želel pritegniti čim več čutov in tako podkrepiti notranje čutenje. Na njegovo združevanje čutnih in duhovnih zaznav je mogoče gledati kot na neke vrste duhovno dramo (Sudbrack 1990: 100–103).

Svojstvena tematika jezuitskih dram in etični, didaktični ter verski cilji njihovega šolskega in dušnopastirskega dela so jezuite prisilili v nekaj odklonov od antičnih in humanistično-renesančnih poetik. Ker se v njihovih dramah kot glavni nosilci

dramskega dogajanja pojavljajo svetniki, mučenci, svetopisemske osebe, dobrosrčni in pobožni plemiči, dramskega zapleta niso več oblikovala zgolj dejanja glavnega junaka, ampak njegova dovzetnost za dobro ali slabo ter tudi značajske poteze (Bauer 1994: 198–201). Jezuiti so poleg tragedije in komedije uvedli še mešani dramski zvrsti, t. i. tragikomedijo in tudi komitragedijo (Bauer 1994: 198–200). Čeprav to daje vtis, da so jezuitske drame zvrstno lažje opredeljive, pa njihova dramska praksa tega ne potrjuje: pogosto je namreč prihajalo do tesnega prepletanja izrazov komedija in tragedija.²

Jezuitska dramska besedila

Jezuiti so spodbujali tako manjše nastope posameznega razreda pred drugimi razredi, krajše dramske nastope in obsežne dramske predstave, ki so težile k čim širši publiki in so tako nazorno predstavljale uspešnost jezuitskega šolskega sistema in učencev. Navadno se je v kolegijih zvrstilo več predstav letno. Pisanje dramskih besedil je bilo del redovne formacije jezuitov, nastajala so sproti, za vsako izmed priložnosti je bil določen kdo drug; največkrat so se v tej vlogi znašli učitelji retorike in poetike (Szarota 1979: 9; Wolf 2000: 176). Zapis besedila drame je predstavljal le pripomoček za uprizoritev, zato jih je večina ostala v rokopisu. Celotna besedila so tiskali le izjemoma (besedila vidnejših jezuitskih dramatikov), so pa jezuiti na prehodu iz 16. v 17. stoletje ugotovili, da bodo njihove predstave ljudem dostopnejše, če jim bodo dogajanje na odru približali s kratkimi povzetki vsebine, zato so začeli tiskati periohe (Szarota 1979: 8). Periohe so jezuitski gledališki listi s kratkimi vsebinskimi povzetki dram (po dejanjih in prizorih) in pogosto tudi s seznami nastopajočih. Predstavam, ki so jih igrali ob podelitvi nagrad najboljšim učencem, so v dodatku k perioham včasih dodali tudi seznam nagrajencev (Deželak Trojar 2018: 140).

Pregled dramske dejavnosti jezuitov nekdanje Avstrijske jezuitske province je nakazal veliko verjetnost, da so kolegiji imeli rokopisne arhive preteklih predstav. Na njihov obstoj namigujejo nekateri podobni naslovi dram, ki so se igrale v posameznih kolegijih. To lahko lepo ponazorimo na ljubljanskem primeru. V letopisu ljubljanskega kolegija na primer beremo, da so tako leta 1666³ kot 1672⁴ in 1727⁵

² Na oznako komedija naletimo večkrat tudi v primerih, ko se z vidika današnje dramske teorije zdi, da je v resnici šlo za tragedijo. To je posledica dejstva, da je imel izraz »komedija« v različnih časovnih obdobjih in v različnih prostorih drugačen pomen kot danes. V srednjeveški italijanski literaturi je pomenil vsako pesnitev v ljudskem, tj. italijanskem jeziku. »Komedija« je v španski književnosti 16. in 17. stoletja označevala verzno dramo v treh dejanjih resne ali vedre vsebine, njeno tematsko polje je lahko bilo zelo široko (od življenja visoke družbe do bibličnih in mitoloških tem). V romanskem prostoru je imela oznaka »komedija« poleg ožjega še širši pomen in je pomenila tudi vsako vrsto dramske predstave nasploh. V francoski književnosti je izraz pokrival vsa dramska besedila, tako tragedije kot komedije. Najbližje današnjemu pomenu (kot »veseloigra«) se je izraz od 16. stoletja dalje uporabljal v nemškem govornem prostoru (prim. Ogrin 2016: 500).

³ *Letopis ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove* (v nadaljevanju HACL), str. 244: *Gualbertus, Nobilis Florentinus*.

⁴ Prav tam, str. 266: *Nobilis Florentinus*.

⁵ NUK, ACL, str. 53: *Gualbertus Crucifixi amore parcendo, fui et inimici victor factus*.

na veliki petek v cerkvi pri božjem grobu odigrali predstavo o Gualbertu, firenškem plemiču, ki so ga Kristusove rane na veliki petek odvrnile od maščevanja zoper bratovega morilca. Predstavo s podobnim naslovom v *Dnevniku šolske prefekture* (*Diarium praefecturae scholarum*) najdemo tudi že leta 1635.⁶ V družinskem arhivu Auerspergov pa se je ohranilo besedilo drame iz leta 1658 s skoraj identičnim naslovom: *Primer krščanske blagodušnosti ali Joannes Gualbertus, firenški vitez*.⁷ Letopis je to uprizoritev omenil le bežno, brez naslova, kot gledališki prizor, ki so ga igrali pri božjem grobu,⁸ tako se na podlagi omembe niti najmanj ni dalo sklepati, da je šlo v resnici za predstavo, ki so jo pozneje še večkrat igrali. Dodaten dokaz za obstoj takšnega arhiva v Ljubljani je zapis Janeza Ludvika Schönlebnia v *Dnevniku šolske prefekture*. Ob omembi predstave o sv. Martinu, škofu v Toursu, ki je bila uprizorjena 2. decembra leta 1635, je navedel, da so jo vzeli »iz arhiva«.⁹ Predpostavljamo lahko, da so se ti arhivi veliko uporabljali, morda so se nekatera dramska besedila skupaj s patri celo selila iz kolegija v kolegij, se zato raztresli in porazgubili (Deželak Trojar 2020: 157–158).

Tako kot sicer v jezuitskem šolskem sistemu, je tudi pri dramskih nastopih pomembno vlogo odigralo spodbujanje tekmovalnosti (tako znotraj posameznih razredov kot med razredi). Zato ne preseneča, da so bile večje jezuitske dramske predstave navadno uprizorjene ob koncu šolskega leta in bile združene s podelitvijo nagrad. To izpričujejo naslovnice ohranjenih rokopisnih dramskih besedil in natisnjenih perioh, kjer je pogosto poudarjeno, da je bila predstava uprizorjena ob podelitvi nagrad najboljšim učencem. Tako je med drugim zapisano na naslovnici ohranjenega rokopisa drame o Teodoziju Mlajšem (*Teodozij mlajši, moder in srečen vladar*),¹⁰ ki je bila v Ljubljani uprizorjena 14. in 15. (ali 15. in 16. avgusta) leta 1658, in sicer ob slovesnem odprtju nove avle kolegija in ob podelitvi nagrad.¹¹ Še dodatno pa jezuitski vzgojni moment spodbujanja tekmovalnosti potrjujejo natisnjeni sezname najboljših učencev, ki so se v nekaterih primerih ohranili samostojno, v nekaterih pa kot dodatki natisnjenih perioh.¹²

⁶ ARS, SI AS 1073, I/31r, str. 295v: *Historia celebris viri illustris iniuriam condonantis inimico per amore Christi crucifixi deprecanti offensam.*

⁷ HHStA, AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-105: *Documentum mansuetudinis Christianæ. Seu Joannes Gualbertus Eques Florentinus.*

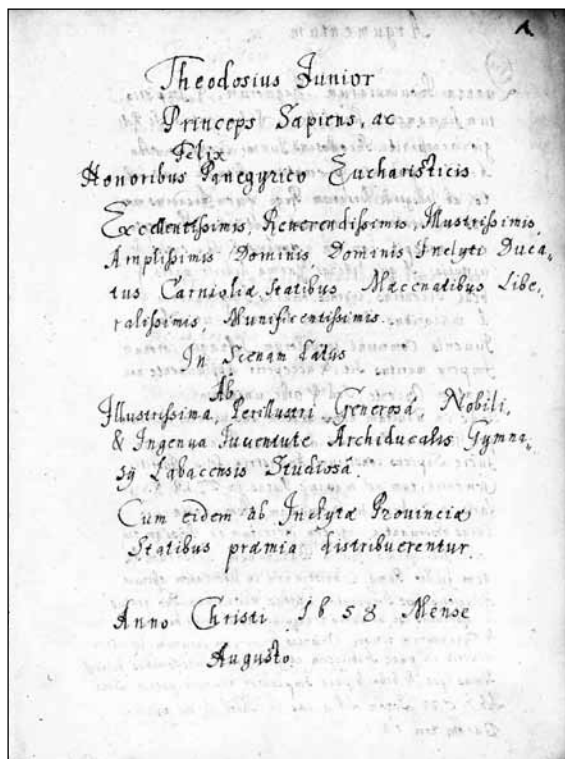
⁸ HAcl, str. 204: »ad Dominicum sepulchrum«.

⁹ ARS, SI AS 1073, I/31r, str. 296v: »ex archivio Collegij accepta«.

¹⁰ HHStA, AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-73: *Theodosius Iunior Princeps Sapiens, ac Felix*

¹¹ HAcl, str. 205: »Scena praeterea cum quinque versionibus perfecta est, atque tandem die 15. augusti aperta est, sub auspiciis inclytæ nostrae provinciae.«; AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-73: »Cum eidem ab Inclytæ Prouinciæ Statibus præmia distribuerentur.«

¹² Na primer: seznam najboljših učencev za leto 1712, ki je organski del ohranjene periohe za dramo *Cecilija v Valerijanu in z njim premaga posvetno ljubezen* (SK, Dolničar, Miscellanea IV/23: *Cæcilia in et cum Valeriano de profano amore triumphans*).

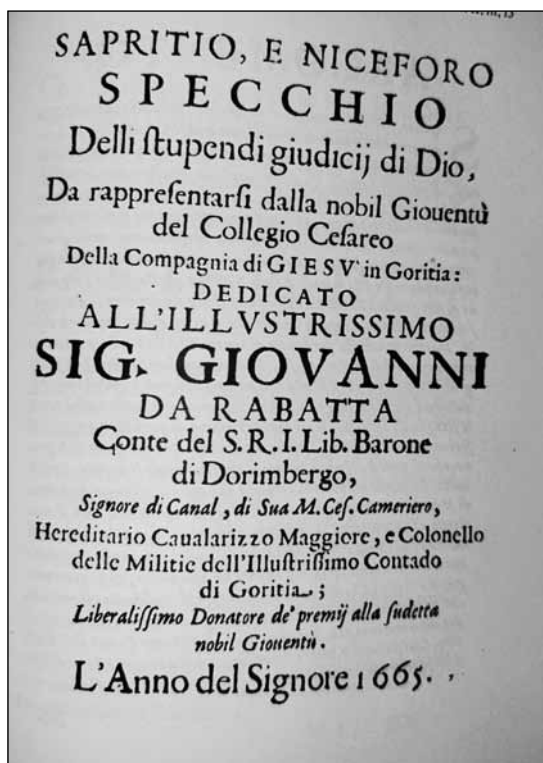
Slika 1: Naslovnica rokopisa drame *Theodosius Junior Princeps Sapiens, ac Felix* (1658). Vir: HHStA, AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-73.

Dramska dejavnost jezuitov v slovenskih historičnih deželah: s poudarkom na jezuitskem kolegiju v Ljubljani

Jezuitska dramatika na Slovenskem predstavlja vmesni člen med gledališkimi predstavami v protestantski stanovski šoli in med poznejšimi gostovanji nemških ter italijanskih gledaliških skupin na naših tleh. Dramska dejavnost jezuitov na ozemlju slovenskih historičnih dežel, v kolegijih v Ljubljani, Gorici, Trstu in Celovcu (pozneje pa tudi v Mariboru, kjer je bil kolegij ustanovljen šele leta 1757), je bila tesno vpeta v širše evropsko jezuitsko gledališče. Tako kot v drugih kolegijih so tudi tukaj jezuiti prirejali raznovrstne krajše in daljše dramske predstave, s katerimi so nadgradili v šoli pridobljeno znanje, učence urili v javnem nastopanju in povzdignili praznovanje cerkvenih praznikov. Najdaljšo tradicijo prirejanja dramskih predstav je imel kolegij v Ljubljani (1596–1773). Bogato dramsko dejavnost so razvili tudi jezuiti v Celovcu (tja so prišli leta 1602, kolegij pa ustanovili 1604).¹³ V obdobju od ustanovitve do razpusta reda so uprizorili kar 424 različnih dramskih predstav (Drozd 1965: 242).

¹³ Natančen pregled jezuitske dramske dejavnosti v Celovcu je napisal Kurt Wolfgang Drozd: *Schul und Ordens theater am Collegium S. J. Klagenfurt (1604–1773)*. Pripravil je tudi kronološki seznam vseh jezuitskih uprizoritev v Celovcu (prav tam, str. 206–242).

Letna poročila za redovno vodstvo v Rimu (t. i. *Litterae annuae*) redno omenjajo tudi gledališke predstave v Gorici in Trstu. Kolegij v Gorici je bil ustanovljen leta 1615, v Trstu pa štiri leta pozneje (1619). Od bogate bere omenjenih dveh kolegijev izpostavljam dve predstavi, za kateri sta se nam ohranili tudi natisnjeni periohi. Jezuiti v Trstu so leta 1630 tržaškemu škofu Rajnaldju Scarlichiju ob imenovanju za škofa v Ljubljani pripravili posebno predstavo, s katero so mu voščili ob izvolitvi (*Odposlanstvo s čestitko dvanajstih podložnih nimf*).¹⁴ Z njegovim drugim naslednikom na ljubljanskem škofovskem sedežu pa je posredno povezana predstava, ki so jo leta 1665 igrali v Gorici (*Sapricij in Nicefor, zrcalo čudovitih božjih sodb*). Poklonili so jo Janezu Rabatti, mlajšemu bratu novoimenovanega škofa Jožefa Rabatte, ki je tistega leta prispeval denar za nagrade tamkajšnjih jezuitskih učencev. Izpostavljeni primer je zanimiv zato, ker je na podlagi italijanske periohe mogoče sklepati, da so jo igrali v italijanščini in ne v latinščini.¹⁵

Slika 2: Naslovnica natisnjene periohe drame *Sapritio, e Niceforo Specchio Delli stupendi giudicij di Dio* (1665). Vir: Szarota, *Das Jesuitendrama in deutschen Sprachgebiet*, 1980, 2. zv., 1. del, str. 1081.

¹⁴ NŠAL, NŠAL 100, KAL fasc. 124/8: *Gratulatoria missio duodecim famularium nympharum*.

¹⁵ Szarota, *Das Jesuitendrama in deutschen Sprachgebiet*, 2. zv., 1. del, str. 1081–1088: *Sapritio, e Niceforo Specchio Delli stupendi giudicij di Dio*.

V obdobju zadnjih dveh let se je tekom raziskave pri podoktorskem projektu *Jezuitske gledališke igre kot dejavnik razvoja novoveške dramatike: slovenski in srednjeevropski kontekst* v jezuitskih dnevnikih, letopisih in letnih poročilih za jezuitsko vodstvo v Rimu odkrilo veliko arhivskih pričevanj o jezuitski dramatiki v slovenskih historičnih deželah. Našlo se je tudi bogato primarno dramsko gradivo ljubljanskih jezuitov (dramska besedila in periohe).¹⁶ Vsa ta odkritja slovenski gledališki zgodovini dajejo jasnejše obrise in potrjujejo, da jezuitsko gledališče predstavlja prvo pravo ter urejeno gledališče na Slovenskem.

Jezuiti v Ljubljani so z dramsko dejavnostjo pričeli že tako rekoč takoj po prihodu. Ob začetku prvega šolskega leta so jeseni leta 1597 uprizorili dialog *Sv. Janez Damaščan*,¹⁷ na binkoštni ponedeljek leta 1598 pa na dvorišču odigrali *Žrtvovanje Izaka*.¹⁸ Ob omembi te predstave kronist ni pozabil omeniti, da je predstava po sodbi vseh gledalcev daleč prekosila vse prejšnje prireditve krivovercev. Število jezuitskih prireditev, ki so jih nadgradili dramski dialogi in predstave, je z leti vedno bolj naraščalo.

Jezuiti v Ljubljani so v svojih dramah obravnavali podobno tematiko kot jezuiti v drugih kolegijih Avstrijske jezuitske province: biblične teme, legende svetnikov – zlasti mučencev, pomembne dogodke jezuitske redovne zgodovine, zgodnjekrščansko zgodovino, pogansko antiko in svetno ter cerkveno zgodovino. Pripravljali so tudi moralizirajoče drame z izmišljeno vsebino in posegali po alegorijah, personifikacijah in emblemih. Tako kot drugod so tudi jezuiti v Ljubljani prirejali tako šolske kot verske predstave in tudi procesije.

Šolske predstave so sprva prirejali ob začetku šolskega leta in jih povezali s podelitvijo nagrad učencem za preteklo šolsko leto.¹⁹ Ker so bile te uprizoritve navadno najobsežnejše in najbolj dodelane, so predstavljale velik organizacijski zalogaj, zato so jih postopoma prenesli na zaključek šolskega leta. Ohranjena dramska besedila in zapisi o teh predstavah so zanimivi tudi zato, ker navadno omenjajo tudi slavne mecene nagrad. V tej vlogi so se pojavljali vidni kranjski cerkveni in svetni dostojanstveniki. Večje šolske predstave so uprizarjali tudi v pustnem času, verjetno zato, da so tako norčavemu pustnemu času dodali globljo noto. Kot kažejo posvetila ohranjenih dramskih besedil in perioh, so se jezuiti s svojimi predstavami radi poklonili pomembnim osebnostim, ki so jih obiskale, počastili dobrotnike kolegija (npr. ob njihovem godovnem dnevu, napredovanju v družbenem življenju ipd.) in še dodatno povzdignili najpomembnejše dogodke v mestu (npr. imenovanje novih škofov, deželnih glavarjev ipd.).²⁰

¹⁶ Izsledki raziskave pri projektu bodo v kratkem javno dostopni v digitalnem repozitoriju z naslovom *Dramska dejavnost Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1773)*.

¹⁷ HACL, str. 22.

¹⁸ HACL, str. 25.

¹⁹ To navado v Ljubljani je mogoče spremljati do leta 1646, potem so nagrade začeli podeljevali ob uprizoritvah na koncu šolskega leta ali pa celo ob pustu.

²⁰ Na primer: ob imenovanju Janeza Sigefrida Eggenberga za deželnega glavarja so maja 1674 uprizorili *Zmagovito vero* (ÖNB, sign. 303057-B: *Fides victrix*).

Letopis ljubljanskega kolegija je ob imenovanju Wolfa Engelberta Auersperga za deželnega glavarja leta 1649 zabeležil kar šest predstav, vsak izmed šestih razredov je njemu v čast pripravil svojo.²¹ Te dramske uprizoritve so zasenčile vse ostale v tem letu, ki pa jih ni bilo malo. V Družinskem arhivu Auerspergov sta se iz tega leta ohranili dve glavarju posvečeni drami: *Odrsko-gledališko ploskanje*, naslovnica druge pa ni ohranjena, zato njenega naslova ne poznamo.²² Njemu je posvečena tudi drama, ki jo je dve leti pozneje, leta 1651, ko je bil šolski prefekt v Ljubljani, napisal Janez Ludvik Schönleben. Naslovil jo je *Haeresis fulminata Anastasius Tyrannus Orientis Haereticus (Strela udari krivoverca – Anastazij tiran Vzhoda)*.²³ Drama je zanimiva tako z vsebinskega kot teatrološkega vidika. Ohranjeno besedilo skupaj z didaskalijami kaže, da je šlo za pompozno in bogato predstavo. Zgovorno je dejstvo, da so jo uprizarjali dva zaporedna popoldneva, in sicer 2. in 3. maja, in da je predstava prvi dan trajala tri ure in pol, drugi dan pa tri ure in petnajst minut.²⁴ Veličino uprizoritve potrjujejo ohranjena pričevanja o njej, ki poročajo o novih kostumih in drugih pripomočkih; povedo pa tudi, da so bile za potrebe te uprizoritve natisnjene nemške in latinske periohe.²⁵ Edinstveno pri tej drami je, da se nam je o njej po spletu srečnih naključij ohranilo precej več pričevanj kot o drugih in da je ena redkih, za katero je tudi avtorstvo nesporno izpričano.²⁶

Z njo se je Schönleben poklonil slavi Auerspergov in deželi Kranjski kot zmagovalki nad luteransko herezijo. V njej je spremljal zvijačni vzpon dvornega uradnika Anastazija na prestol Vzhodnega rimskega cesarstva. Prikazal je, kako je izrabil zaljubljenost Zenonove žene Ariadne in jo pridobil za svoj zlovesči načrt. Z njeno pomočjo in s pomočjo zarotnikov je cesarja Zenona upijanal, ga razglasil za mrtvega in ga živega zaprl v sarkofag. Ko se je Zenon streznil in prebudil iz globokega spanja, je zaman trkal in prosil, naj ga izpustijo. Umrl je od lakote in žeje. Po prihodu na prestol je Anastazij začel kazati svoj pravi obraz: krivoverska nagnjenja (brezkompromisno naklonjenost monofizitizmu), sovražnost in nestrpnost. Znebil se je mnogih nasprotnikov, zapiral in preganjal je drugače misleče ter neusmiljeno ravnal z nedolžnimi. Tako si je nakopal nezadovoljstvo ljudstva in Božjo jezo, kar ga je postopoma vodilo v propad. Zadel ga je strela, božje sodišče pa ga je kljub njegovim milim prošnjam obsodilo na večno pogubo in smrt. Preko lika krivoverca Anastazija je Schönleben verjetno želel gledalcem pokazati žalostno usodo vsakršnega krivoverstva.

Verske predstave v Ljubljani so nadgradile praznovanja pomembnejših cerkvenih praznikov. Bile se krajše od šolskih in manj zahtevne. Pospremile so praznovanje

²¹ HACL, str. 165.

²² HHStA, AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-94: *Applausus Scenico-Theatralis*; AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-79: brez naslova.

²³ HHStA, At-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII, 25.

²⁴ ARS, SI AS 1073, I/32r, str. 3r.

²⁵ ARS, SI AS 1073, I/31r, str. 5r. Doslej se ni našel še noben primerek periohe.

²⁶ Več o tej drami bo mogoče izvedeti v elektronski znanstvenokritični izdaji z naslovom *Janez Ludvik Schönleben: Haeresis fulminata – Strela udari krivoverca*.

božiča, približale skrivnosti velikega tedna (pasijonske procesije, igrani prizori ob božjem grobu, na veliko noč), binkošti, Sv. Rešnjega Telesa in Marijinega vnebovzeta ter godovnih dni nekaterih (zlasti jezuitskih) svetnikov (Škerlj 1967: 147). Med verske predstave štejemo tudi dramsko dejavnost Marijinih kongregacij.²⁷ V Ljubljani je bila v jezuitski pristojnosti spokorniška pasijonska procesija, ki so jo sprva pripravljali ob velikih petkih, pozneje pa so jo zaradi kapucinske procesije prestavili na veliki četrtek.²⁸ Stalnica v Ljubljani je bila tudi dramska predstava med osmino praznika Sv. Rešnjega Telesa. Na nedeljo neposredno po tem prazniku se je (če je dopuščalo vreme) po ljubljanskih ulicah odvila procesija: potekala je od kolegija pri Sv. Jakobu, čez Prvi (današnji Čevljarški) most, po Nemški (današnji Križevniški) ulici, od tam do tedanjega vicedomskega dvorca (na mestu današnjega sedeža Univerze v Ljubljani), mimo nekdanjega kapucinskega samostana, do stolnice sv. Nikolaja in nekdanjega frančiškanskega samostana (na današnjem Vodnikovem trgu). Od tam se je v ravni liniji procesija vrnila do kolegija.²⁹ Procesiji je pogosto sledila dramska predstava, ki je ljudem skušala približati skrivnost Najsvetejšega. Kot je mogoče sklepati iz opisov v letopisu ljubljanskega kolegija, so ob teh predstavah nemalokrat poudarili veličino avstrijske vladarske hiše in njeno pobožnost ter predvsem zvesto češčenje Sv. Evharistije, v katerem so videli vzrok in garancijo habsburške veličine. To izpričuje tudi ohranjeno besedilo drame *Dvoboj med žgočim soncem in silno ljubeznijo do evharistije*, ki so jo v Ljubljani uprizorili 15. junija 1659. V njej so prikazali Filipa II., španskega kralja, kako je v največji vročini spremljal Najsvetejše in izrekel besede: »Danes sonce ne žge.«³⁰

Prizorišča ljubljanskih dram so bila raznovrstna, največkrat v zaprtih prostorih (v avli, posebni gledališki dvorani, posameznih učilnicah, cerkvi), igrali so tudi na prostem (na dvorišču kolegija, na posestvu v Podturnu (to je današnji Tivolski grad)³¹ in tudi na pokopališču);³² izpričane so igrane slike na odrih po mestu (med procesijami) in tudi pri Auerspergih.³³

Čprav so jezuitske predstave v Ljubljani v večini primerov bile latinske ali občasno nemške, pa kljub temu rabe slovenščine ne smemo povsem izključiti. Če se z območja historičnih slovenskih dežel doslej ni odkrilo nobeno jezuitsko dramsko besedilo, ki bi poleg latinskega in nemškega vključevalo tudi dele besedila v slovenščini, še ne pomeni, da tudi dejansko nikoli ni obstajalo. Raba slovenščine je pri jezuitih v Ljubljani izpričana že v prvih letih obstoja kolegija: s slovenskimi

²⁷ Na primer: člani kongregacije Marije Vnebovzete so leta 1623 pripravili predstavo o Stanislavu Kostki (HACL, str. 98).

²⁸ HACL, str. 116; ARS, SI AS 1073, I/31r, str. 295v.

²⁹ HACL, str. 92.

³⁰ HHStA, AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-99: *Duellum Solem inter Æstuantem & Amorem Eucharisticum Ardentem in Philippo II Hifpaniarum & Indiarum &c. Rege.*

³¹ Na primer: NUK, ACL, str. 12.

³² Na primer: ARS, SI AS 1073, I/31r, str. 6r.

³³ Na naslovnico periohe za predstavo *Deviška ljubezen do Boga. To je: sveti devici Evfemija in Margareta* iz leta 1701 je pripisano, da so jo igrali pri Auerspergih (SK, Dolničar, Miscellanea III/33: *Jungfräuliche Liebe Gotteß*). To ne preseneča, saj je bila posvečena grofici Mariji Magdaleni Auersperg.

in nemškimi pesmimi so slavili novorojeno Božje dete (leta 1598, 1605, 1606).³⁴ Iz opisov je mogoče sklepati vsaj na statični prizor s petjem, morda pa je bilo petje razširjeno tudi s primesmi dramske igre. V slovenščini so igrali t. i. obhodno igro *Paradiž* (imenovana tudi *Hoja za paradižem* in *Rajski vrt*) leta 1670. Igrali so jo tudi že prej (v letih 1657, 1659, 1660), a rabe slovenščine v zapisih niso izrecno izpostavili (Ahačič 2012: 67). Slovenščina se je tukaj slišala tudi leta 1705 in 1718, ko so veroučenci v procesiji s štirimi nosili, oblečeni v komična oblačila (»pueri comicis induti vestibus«), deklamirali slovenske in nemške verze (»vernaculis, et Germanicis ligata versibus declamârunt«).³⁵ Na podlagi ohranjenih pričevanj se predvideva raba slovenščine v dialogih leta 1605 in za pasijonsko procesijo leta 1615 v Celovcu (Ahačič 2012: 66). Možnost uporabe slovenščine v dramskih predstavah nakazuje ohranjeno besedilo *Kapelskega pasijona*, za katerega se predpostavlja, da je nastalo na osnovi starejših jezuitskih dramskih besedil v slovenščini (Ogrin 2016: 219; Prunč 2016: 241, 244).

Še večjo uganko kot vloga slovenščine v predstavah jezuitov predstavlja ugotavljanje avtorstva predstav. Nespornega avtorja uspemo izluščiti le v redkih primerih. Po Schönlebnovi zaslugi na primer vemo, da sta avtorja najstarejše doslej znane in ohranjene ljubljanske drame *Antiteza novoustanovljenega jezuitskega reda in luteranskih heretikov* (1640) bila Janez Leber ter Jurij Florjančič.³⁶ S svojim pripisom v rokopis drame je izdal avtorja tragedije *Suzana*, Lavrencija Sengenschmidta,³⁷ in avtorja drame *Boj med Mirom in Vojno*, patra Ellera.³⁸ Izpričal je še avtorstvo dveh dram iz leta 1655: drame *Sv. mučenec Panharij* in drame *Trpeči Kristus, kralj bolečin*. Obe je napisal Andrej Anžič.³⁹ S pripisom je potrdil tudi svoje avtorstvo drame *Strela udari krivoverca*.⁴⁰ Med slavnimi avtorji ljubljanskih dram je potrebno izpostaviti Nicolausa Avancinija, ki je v Ljubljani deloval na začetku svoje redovne poti (Škerlj 1967: 167).⁴¹

Ohranjena dramska besedila in periohe ljubljanskih jezuitskih gledaliških predstav

Zgodovinske okoliščine ohranitvi jezuitskih dramskih besedil in perioh v Ljubljani niso bile naklonjene. Ker je bila Ljubljana od leta 1582 do 1678 brez tiskarne, so v tem obdobju v Gradcu ali Celovcu tiskali le periohe za pomembnejše predstave; število natisnjenih perioh se je pomnožilo s prihodom tiskarja Maytrja v Ljubljano. Leto po

³⁴ HAACL, str. 32, 53, 55. Pri zapisih iz let 1607 in 1620 jezik ni naveden (HAACL, str. 59, 86).

³⁵ ÖNB, Cod. 12112, LA 1718, str. 16.

³⁶ HHStA, AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-92: *Antithesis nascentis Soc: Jesu & Lutheranae herefeos*.

³⁷ HHStA, AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-96: *Susannaie iudicium*.

³⁸ HHStA, AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-91: *Certamen Pacis et Martis*.

³⁹ HHStA, AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-90: *S. Pancharius Martyr*; AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-101: *Christus Patiens Rex Dolorum*.

⁴⁰ HHStA, At-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII, 25.

⁴¹ ARS, SI AS 1073, I/31r, str. 296v.

razpustu reda, junija 1774, je stavbo ljubljanskega jezuitskega kolegija zajel požar in uničil večji del knjižnice (Dolar 1974: 16) in skupaj z njo verjetno tudi rokopisni arhiv ljubljanskih gledaliških besedil. Vse to je krivo, da se je velika večina neposrednih virov o jezuitskem gledališču na Slovenskem izgubila. Sreča v nesreči pri tem je, da so se ohranili ljubljanski jezuitski dnevnik (*Diarium praefecturae scholarum, Diarium p. ministri*) in letopis kolegija (*Historia annua Collegii Societatis Iesu Labacensis, Annua Collegii Labacensis*). Danes jih hranita Arhiv Republike Slovenije ter Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Ohranila so se tudi letna poročila za vodstvo Avstrijske jezuitske province na Dunaju in jezuitskega reda v Rimu (t. i. *Litterae annuae* v Avstrijski narodni knjižnici in Jezuitskem arhivu v Rimu). Tako so se o ljubljanskih uprizoritvah ohranila vsaj kontinuirana posredna pričevanja.

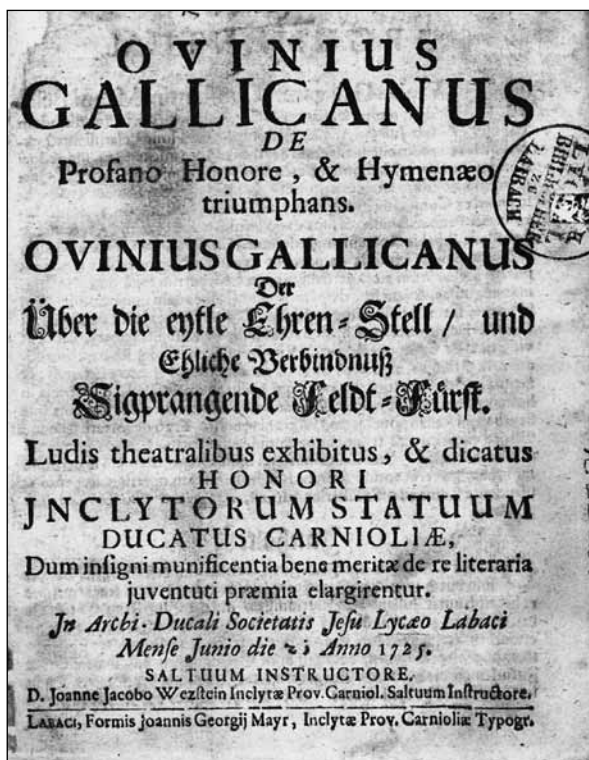
Po zaslugi Janeza Gregorja Dolničarja, ki je ob vestnem popisovanju ljubljanske in kranjske preteklosti zbiral tudi natisnjene zgodovinske in literarne drobce, se nam je v njegovi zbirki *Miscellanea* v Semeniški knjižnici v Ljubljani ohranilo enajst različnih natisnjenih vsebinskih povzetrov pasijonskih procesij (za leta 1680–1695), ki so jih jezuiti v Ljubljani pripravljali vsako leto na veliki četrtek, in triindvajset perioh jezuitskih šolskih in verskih predstav (za obdobje 1647–1713). Na drugih mestih te knjižnice sta se našli še dve ohranjeni periohi in celoten rokopis drame *Oglat kamen ali popoln temelj ljubljanskega episkopata in vladavine*, ki so jo jezuiti 29. maja 1684 pripravili v počastitev novoimenovanega ljubljanskega škofa Žige Krištofa Herbersteina.⁴² Ohranila se je tudi perioha drame *Zarisani Jožef zarisuje*, ki je bila uprizorjena ob posvetitvi škofa Jožefa Rabatte leta 1664.⁴³ Z izjemo štirih perioh so bile vse druge natisnjene v Ljubljani (Deželak Trojar 2018: 142–143).

Dve periohi, za predstavo *Ovinij Galikan* (1725) in *Artaburij* (1727), sta se ohranili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Obe predstavi so uprizorili ob podelitvi nagrad najboljšim učencem.⁴⁴ Pet natisnjenih perioh dram, ki so jih v Ljubljani uprizorili v letih 1674 do 1708, hrani Avstrijska narodna knjižnica. Najpomembnejše dramsko gradivo pa je na odkritje čakalo v nepopisanem delu Družinskega arhiva Auerspergov, ki ga hrani dunajski Hišni, dvorni in državni arhiv. Srečna popotnica za ohranitev šestindvajsetih v celoti ohranjenih dramskih besedil in šestih natisnjenih ter šestih rokopisnih perioh iz let 1640–1672 je bilo posvetilo Auerspergom. Najpogostejši naslovnik je bil grof Wolf Engelbert Auersperg, ki je bil po letu 1643 kranjski deželni upravitelj, od leta 1649 do svoje smrti leta 1673 pa kranjski deželni glavar. Bil je velik ljubitelj knjig ter umetnosti in mecen ter dobrotnik ljubljanskega jezuitskega kolegija. Ob njem nosi delež zaslug za ohranitev gotovo tudi Janez Ludvik Schönleben, ki je po letu 1655 in gotovo do leta 1663 urejal njegovo knjižnico (Deželak Trojar 2017: 136).

⁴² SK I IV 35; Dolničar, *Miscellanea* II/7: *Lapis angularis seu Basis perfecta episcopatus et principatus Labacensis*.

⁴³ SK AE 107/4: *Iosephus adumbrans adumbratus*.

⁴⁴ NUK, R I 14239; R I 14240.

Slika 3: Naslovnica periohe drame *Ovinus Gallicanus* (1725). Vir: Arhiv NUK.

Omenjena odkritja ljubljanskih dramskih besedil in perioh so pomembna zato, ker jezujsko dramsko ustvarjalnost na Slovenskem osvetljujejo v konkretnějšíh obrisih. Ohranjena besedila kljub temu, da so bila predvsem pomagala za uprizoritev in ne odražajo nujno celostne podobe gledališke predstave, o jezujskih uprizoritvah povedo veliko več kot zgolj bežne ter kratke omembe v poročilih, dnevnikih in letopisih. Omogočajo nam jasnejše in manj dvoumno sklepanje o tematiki ljubljanskih dram, o vlogi glasbe in plesa ter scenskih efektov, o gledališki opremi, priložnostih, kraju uprizoritve itd.

Sklep

Čprav so jezujski kolegiji v Ljubljani, Celovcu, Gorici in Trstu ležali na obrobju Avstrijske jezujske province in bili prostorsko precej oddaljeni od središča province na Dunaju ter drugih večjih kolegijev (npr. v Gradcu), je na podlagi doslej odkritih ljubljanskih dramskih besedil in perioh ter ohranjenih pričevanj o uprizoritvah mogoče ugotoviti, da so se tukaj igrale drame s podobno tematiko kot drugod. To je bilo verjetno povezano s stalno selitvijo jezujskih patrov iz kolegija v kolegij. V veliki meri pa je tudi odraz jezujske reakcije na splošno družbeno dogajanje v

določenem časovnem obdobju. Izsledki raziskave o jezuitskem kolegiju v Ljubljani kažejo, da se je dramska ustvarjalnost jezuitov v slovenskih historičnih deželah zčila s tovrstno dejavnostjo v drugih kolegijih in da je bila dejavno vpeta v univerzalno evropsko jezuitsko gledališče. Njena samoniklost je prišla do izraza predvsem v izvedbenem smislu, saj so se v vlogah igralcev znašli domačini, ki so se šolali na jezuitski gimnaziji. Ker so jezuiti dramsko dejavnost v širšem slovenskem prostoru gojili dlje časa (v Ljubljani in Celovcu na primer okoli sto sedemdeset let) in ves ta čas vrata svojih šolskih in verskih predstav na široko odpirali širokemu krogu občinstva različnih družbenih slojev, so v njih prebujali občutek za estetsko dožemanje dramske ustvarjalnosti in tako pripravljali temelje za nadaljnji razvoj gledališke ter splošne kulture na Slovenskem.

Viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 1073: Zbirka rokopisov, 13. stol.–1941:

I/31r: *Diarium praefecturae scholarum in Archiducali collegio Societatis Iesu (1651–1718); Collectanea ex annis praeteritis spectantia ad Gymnasii Labacensis historiam. Vindicata ab interitu anno M. DC. LI.*

I/32r: *Diarium p. ministri (1. januar 1651– 25. oktober 1671)*

HHStA – Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Familienarchiv Auersperg:

AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-92: *Antithesis nascentis Soc: Jesu & Lutheranae hærefeos, 1640*

AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-96: *Susannae iudicium, 1646*

AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-91: *Certamen Pacis et Martis, 1649*

AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-94: *Applausus Scenico-Theatralis [1649]*

AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-79: *brez naslova [1649]*

At-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII, 25: *Hæresis Fulminata Anastasius Tyrannus Orientis Hæreticus, 1651*

AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-90: *S. Pancharius Martyr, 1655*

AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-101: *Christus Patiens Rex Dolorum, 1655*

AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-105: *Documentum mansuetudinis Chriftianæ. Seu Joannes Gualbertus Eques Florentinus, 1658*

AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII-90-73: *Theodosius Junior Princeps Sapiens, ac Felix, 1658*

ÖNB – Österreichische Nationalbibliothek:

303057-B: *Fides victrix, 1674*: <http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ21300702>.

Cod. 12112: LA 1718

NŠAL – Nadškofjski arhiv Ljubljana:

NŠAL 100: Kapiteljski arhiv:

fasc. 124/8: Gratulatoria missio duodecim famularium nympharum, 1630

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica:

ACL, Ms 1544: Annuæ Collegii Labacensis 1722–1773

R I 14239: Ovinius Gallicanus de Profano Honore, & Hymenæo triumphans, 1725

R I 14240: Artaburius In vinculis per Filium de Tyranno victor, 1727

Semeniška knjižnica Ljubljana:

Dolničar, Miscellanea:

II/7: Lapis angularis, Labaci 1684

III/33: Jungfräuliche Liebe Gotteß, 1701

IV/23: Cæcilia in, et cum Valeriano de profano amore triumphans, 1713

SK AE 107/4: Iosephus adumbrans adumbratus, 1664

SK I IV 35: Lapis angularis seu Basis perfecta episcopatus et principatus Labacensis, 1684

Literatura

Aymoré, Fernando Amado, 2000: Mission und Glaubenskampf auf der Bühne: Instrumentalisierung des Visuellen im Katechismustheater der Jesuiten. Beispiele aus Brasilien, Japan und Deutschland zwischen 1580–1640. Meier, Johannes, Koschorke, Klaus (ur.): »... usque ad ultimum terræ«. *Die Jesuiten und die transkontinentale Ausbreitung des Christentums 1540–1773*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht. 69–84.

Bauer, Barbara, 1994: Multimediales Theater. Ansätze zu einer Poetik der Synästhesie bei den Jesuiten. F. Plett, Heinrich (ur.): *Renaissance-Poetik. Renaissance Poetics*. Berlin; New York: Walter de Gruyter. 197–238.

Deželak Trojar, Monika, 2017: *Janez Ludvik Schönleben (1618–1681): oris življenja in dela*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Deželak Trojar, Monika, 2018: Vloga perioh ali sinops za rekonstrukcijo dramske ustvarjalnosti ljubljanskih jezuitov v zgodnjem novem veku. *Starejši mediji slovenske književnosti: rokopisi in tiski*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 139–147.

Deželak Trojar, Monika, 2020: Teoretska opredelitev in vloga dramatike v jezuitskem redovnem ustroju. *Primerjalna književnost* 43/2. 141–169.

Dolar, Jaro, 1974: Med koncem in začetkom. *Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice I*. Ljubljana: NUK. 7–16.

Drozd, Kurt Wolfgang, 1965: *Schul- und Ordens theater am Collegium S. J. Klagenfurt (1604–1773)*. Klagenfurt: Landesmuseum für Kärnten.

HACL – Baraga, France (ur.), 2002: *Historia annua Collegii Societatis Jesu Labacensis (1596–1691)*. Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove.

HACL – Kiauta, Marija (prev.), 2003: *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)*. Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove.

Metz, Detlef, 2013: *Das protestantische Drama. Evangelisches geistliches Theater in der Reformationszeit und im konfessionellen Zeitalter*. Köln; Weimar; Wien: Böhlau Verlag.

Ogrin, Matija, 2016: Kodikološki opis rokopisa in besedilno izročilo pasijona. Prunč, Erich, Ogrin, Matija (ur.): *Kapelski pasijon*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Mohorjeva družba. 457–507.

Prunč, Erich, 2016: Zgodovinske in literarne prvine Kapelskega pasijona. Prunč, Erich, Ogrin, Matija (ur.): *Kapelski pasijon*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Mohorjeva družba, 2016. 231–455.

Sudbrack, Josef, 1990: Die ‚Anwendung der Sinne‘ als Angelpunkt der Exerziten. Sievernich, Michael, Switek, Günter (ur.): *Ignatianisch Eigenart und Methode der Gesellschaft Jesu*. Freiburg: Herder. 96–119.

Szarota, Elida Maria, 1979: *Das Jesuitendrama in deutschen Sprachgebiet. Eine Periochen-Edition. Texte und Kommentare. Bd. 1: Vita Humana und Transzendenz*. München: Wilhelm Fink.

Szarota, Elida Maria, 1980: *Das Jesuitendrama in deutschen Sprachgebiet. Eine Periochen-Edition. Texte und Kommentare. Bd. 2: Tugend- und Sündensystem*. München: Wilhelm Fink.

Škerlj, Stanko, 1967: O jezuitskem gledališču v Ljubljani. Mahnič, Mirko, Moravec, Dušan (ur.): *Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja*, tretja knjiga, 10: ob stoletnici dramatičnega društva. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej. 146–198.

Wimmer, Ruprecht, 2007: Jesuitendrama. Fricke, Harald idr. (ur.): *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft. Band II: H–O*. Berlin; New York: Walter de Gruyter. 196–199.

Wolf, Christof, 2000: Jesuitentheater in Deutschland. Funiok, Rüdiger, Schöndorf, Harald (ur.): *Ignatius von Loyola und die Pädagogik der Jesuiten. Ein Modell für Schule und Persönlichkeitsbildung*. Donauwörth: Auer Verlag. 172–199.